

Osmanlıda Devşirme Sistemi

Ramazan KARAMAN

Osmanlı Devletinin teşkil edip, geliştirdiği Devşirme Sistemi tarz, gelişme, önemi ve fonksiyonları itibariyle, dikkatle değerlendirmeyi gerektirecek bir özellik arzeder. Belki de Osmanlı Devşirme, sistemi diye adlandırılmasının sebebi tarihte kısmî benzerliklerle mevcudiyetinden haberdar olduğumuz, diğer sistem ve teşkilatlardan tamamen farklı bir fonksiyona ve tesire sahip olduğundandır.

Görüleceği gibi Devşirme faaliyeti ile pek çok gayelerin tahakkuku ve faydalarının temini esas tutulmuştur.

Esasen devşirme işinin ve devşirmelerin önemi bu faaliyetin semerelerini vermesiyle ve bunun yanı sıra da menfi tesirlerinin etkisiyle değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Söz konusu sistemin kurulması ihtiyacı tarihî şartların icapları özellikle de usûl ve uygulamadaki disiplin ve ciddiyet önem konusunda daha pekiştirici kanaat verecektir.

Bu sebeple pek çok tarihçilerin bu olaya değişik nazar ve anlayışlarına katılmamızı gerektirmez. Akli uygunluk ve İlmî tutarlılık çerçevesinde hemen her değerlendirmenin önemi vardır. Ancak Devşirmeliğin tarihi seyir içinde gelişmiş ve fonksiyonunu yerine getirmiş olması özelliği de; farklı zamanlara tekabül eden durum değerlendirmeleriyle karşılaşılmasına sebebiyet verecektir.

Kısaca Devşirme Sisteminin, kurulmasından, gelişmesi ve bozulmasına kadar geçen zaman bütünü içerisindeki faaliyet ve tesirleri bakımından önemli olduğu görülecektir.

A-DEVŞİRME SİSTEMİNİN TEŞKİLİ

1-Devşirme Tanımı:

Osmanlı Devletinde XVIII. asır ortalarına kadar teşkilat ve müesseselere tarihi bakımından önemli bir rol oynayan Devşirmeler ve Devşirmeliğin anlaşılabilmesi için “DEVŞİRME” tabiri üzerinde durmak gerekir.

Devşirme, devşirmek masdarından ismi masdar olup “toplama” demektir. Bu kanun gereği tebaadan olan Hıristiyan çocuklarının yeniçeri yapılmak üzere toplanmaları demek ise de mutlak surette yeniçeriliğe inhisar etmemiştir.

Genel olarak Devşirme, saray hizmetleri ile bostancılıkta ve yeniçeri ocağında istihdam olunmak üzere toplanan Hıristiyan çocukları hakkında kullanılan bir tabirdir. Yetiştirilip saraya alınanları kapıkulu ocağına verilmişler bir kısmını da sarayda yükselerek yeniçeri ağası,

Beğlerbeyi ve Vezir olmuşlardır. Bazı tarihçiler ise Devşirmeyi Osmanlı Devletinin merkez ordusu için Hristiyan uyruklulardan canlı olarak aldıktan askerlik vergisi olarak kabul ederler.

2-Devşirme Sistemini ilk olarak Osmanlıların Kurması:

Bilindiği gibi bütün Türk Devletlerinde bakan (sonraki yüzyıllarda Sultan yada Padişah) ın otoritesini pekiştirmek, aile ve boy kavgalarında, Saltanat savaşlarında hükümdarın güvenini sağlamak, devletin iç ayrılışlarla savaşlarla çökmesini önlemek amacıyla doğrudan doğruya hükümdara bağlı bir merkez ordusu, Kapıkulu, “Gulaman-i Saray” kötavul kurulması bir ihtiyaçtı. Bu ordu bütün Türk devletlerinde Savaşlarda tutsak alınan kölelere ve hakanın yüksek otoritesine boyun eğen Prens ve Beylerin, hükümdarların gönderdikleri rehinelere dayatılmıştı.

Osmanlılara gelinceye kadar diğer İslam ve Türk Devletlerinde mesela; Büyük Selçukilerle Anadolu Selçukileri ve Memlûklerde satın alınmış kölelerden müteşekkil kuvvetler mevcuttu; Osmanlılar da ilk Rumeli fütühatında aldıkları esirlerle bu usulü tatbik eylemişlerdi; fakat fütuhatin genişlemesi esirlerden alınan pençik askerinin kafi gelmeyeceğini göstermiş okluğu gibi fütuhatin duraklaması askerî kuvvetin azalmasında mucip olduğunda o tarihe kadar hiç bir devlette tatbik edilmemiş olan yeni bir tarz bulunmuştur; bu da devşirme suretiyle zımmi reaya denilen Hristiyanların müteaddid çocuklarından birer tanesinin Türk ordusunda hizmet etmek için alınmasıydı.

a) Devşirmenin Başlangıcı ve Amacı

Devşirme işinin ne zaman başladığı hususu ihtilaflıdır. Bu biraz söz konusu sistemin yapısından kaynaklanıyor olmalı. Bazı tarihler yaya ve müselleme teşkilatı ile pencik oğlanı ve daha sonra tatbik edilmiş olan devşirmeyi birbiriyle karıştırarak, hepsinin Orhan Gazi devrine kadar çıkarmışlar ise de doğru değildir. Bunlar zamanla ve lüzumuna göre tedrici surette ihdas edilmişlerdir.

Devşirme, Osmanlı Devletinin kuruluşu sırasında ve Orhan Gazi devrinde Türklerden teşkil edilmiş olan yaya ve müselleme denilen piyade ve süvari askeri, fütuhata genişleyince kafi gelmeyeceğe başladığından, yeni bir askeri teşkilata ihtiyaç hasıl oldu ve bunu karşılamak için muharebelerde ele geçirilen güçlü kuvvetli esirlerden istifade edilmesi düşünülerek bir müddet pencik oğlanı adı ile beşte bir nefer olarak alınan bu esirler ile iş görülürdü. Bu pencik oğlanı teşkilatı I. Murat zamanında sıkı esaslara istinad ettirilerek Gelibolu acemi ocağı ismi ile bir de ocak kuruldu .

Ankara muharebesinden sonra Osmanlı istilası muvakkaten durmuş, gerek Çelebi Mehmet zamanında ve gerek oğlu II. Murat'ın ilk devirlerinde Rumeli'de fütuhata yapılamadığı için esirlerden istifade edilememişti; bunun üzerine Osmanlılardan evvelki Türk ve İslam

devletlerinde tatbik edilmemiş olan yeni bir usul ile Hıristiyan tebaanın yaşları kanunen muayyen müteaddid çocuklarından yalnız bir tanesinin Osmanlı orudusuna alınması tekarrür etmiş, bu suretle Hıristiyan tebaa evladından asker devşirmek için bu devşirme kanunu yapıldı. Bu yeni kanunla baştanbaşa gayr-i müslim olan Rumeli halkı tedrici surette Müslümanlaştırılacak (Tarihçilerin büyük bir kısmı bu görüşte değildir) ve aynı surette Müslüman olan bir kısım askerler Türk ordusu kuvvetlenecekti. (İki başlı faydası olan Devşirme kanunu artık, eski ehemmiyetini kaybeden pençik kanunuyla almanın yerine kaim olmuş, kuvvetli ve sürekli olarak iki buçuk asır kadar devam etmişti. Ayrıca devşirme kanunu pençik kanununda olduğu gibi esirlerin değil, egemenlik altına alınan Hıristiyanların Türkleştirilmesi amacını gütmektedir.

Oruç Beğ tarihinde, devşirme sisteminin ilk durumundan şöylece söz edilmektedir: !... Vardılar, oğlan devşirdiler. Getirip Anadolu Türk kavmine üleştirdiler. Çift sürdüler. Bunlar hizmet gördüler ve Türkçe öğrendiler. Üç yıl-dört yıl olduktan sonra getirip devlet kapısında yeniçeri yaptılar. Ak börk giydirdiler. Aslında Yeniçerilerin kuruluşu budur.

Çelebi Mehmet zamanında ilk kez uygulanan II. Murat zamanında ise kanunlaşan bu sistem, önceleri beylerbeyi, sancak beyi ve kadıların sorumluluğu altında çok çocuklu Hıristiyan ailelerden bir çocuğun alınması şeklinde basit bir kuruluştu.

Sağlanan faydalar ve edinilen tecrübeler sonunda bu kuruluş Fatih zamanında daha iyi bir hale getirildi. Kaç yılda, nereden ne koşullarla, ne kadar ve nasıl devşirme yapılacağı ayrı ayrı teshil edildi. Ve XVII. yy. da en olgun şeklini aldı.

b. Devşirmenin Yapılışı ve Usulü:

Devşirme sistemi genellikle yeniçeri ocaklarının ihtiyacını karşılamak üzere alınmış bir tedbir olduğundan bununla ilgili kanunda "yeniçeri için oğlan alınmak" deyimi kullanılırsa da bu sistemle aynı zamanda Kapıkulu atlıları, saray iç hizmetlileri vb. kadroların ihtiyaçları, hatta yüksek devlet memurlarının yetiştirilmesi sağlanmış olur.

Devşirme kanunu çıkarıldığında ilk yıl 1000 çocuk toplanmış ondan sonra bu iş genişletilerek h. 1050/M. 1640-41 yılına dek sürdürülmüştür. Daha sonra bu devşirme çocuklarından kendi istekleri ile ve belki yalvararak vermeye başladıkları tarihlerde yazılıdır.

Devşirmelerin toplanılması konusuna gelince; Devşirmeler ocak tarafından tayin olunan memurların marifetiyle toplanırlardı. 16. asrın ilk yarısına kadar Hıristiyan çocukları, Beylerbeyi, Sancakbeyi ve Kadılar tarafından tayin olunan, bunların iltimas ve rüşvet almak suretiyle yolsuz hareketlerine mebni, ondan sonra Yeniçeri ocağına bırakılmıştı. Bu hizmete, ocaktan sekbanbaşı, Solakbaşı, Zağarcıbaşı, Turnacıbaşı, Zemberekcibaşı, Deveciler ve

Yayabaşlılardan biri bir takım maiyetiyle memur edilirdi. Bu memura fermanın başka Yeniçeri ağası tarafından da mühürlü ve Ferman mealinde bir mektup verilmek de usuldendi. Müverrih Ahmet Refik Bey bu fermanın bir örneğini neşretmiştir. -Bkz. Edebiyat Fakültesi Mecmuası Cilt 5, Sayı, 1,2.

Fatih'ten başlayarak yeniçeri ağasının sorumluluğuna bırakılan devşirme işinin uygulanmasına ağanın belirttiği ihtiyaçla Divan-ı Hümayuna başvurması ile başlanırdı. Devşirme işi taşrada devşirme emrine sancak Beyleri, Kadılar, Alaybeyleri ve tımarlı sipahiler yardımıyla yükümlü idiler. Devşirme memuru kendine verilen ferman ve ağa mektubundaki emre göre hareket çimek zorunda idi

Devşirme yapılması sırasında devşirilecek çocukları yapılan çağrı üzerine başta papazları, babaları ve vaftiz defterleri ile toplanma yerlerine gelirler, burada köy kethüdası, kadı, tımarlı sipahi önünde seçilirler, Devşirilenin köyü, kadılığı sancağı, baba ve anası ile sipahisinin adı ve doğum tarihi ve fizik durumu iki nüsha halinde deftere geçilir, devşirilen çocuk böylece acemi oğlanı olarak sürücü aracılığıyla 100-200 kişilik kabileler halinde hükümet merkezine postalanırdı. Devşirmelerin yolda değiştirilmelerine, kaçırılmalarına karşı, çok sıkı tedbirler alınırdı.

Devşirme usulüyle Hıristiyan çocuklarının alındığı yerler muayyendi. En ziyade Üsküp, İştıp, Köstendil, Pirzan, Görice, Samakov, Prebol, Taşlıca, Ereğli kasrı, Yanya, Pirlepe, İskenderiye (İşkodra) Ohri, İpek, Dukakin, Kırcova, Foça, Nevesin, Nüve, Prespe, Manastır, Mostar, İmoçka, İzvornik, Böğürtlen, Gölükesriye, Hurpišta, Bihliştç, Akçakale idi.

Bununla beraber icabında bazı yerler muvakkaten oğlan vermekten af olunduğu vaki idi. İstanbul civarındaki köylerden oğlan alınmayan yerler vardı. Kartal ve Kadıköy'den oğlan alınmazdı.... Hâzineyi muhafaza ve yerleri yol üzeri olmak hasebiyle kılavuzluk ettikleri ve her sene gemiler için kürek verdikleri cihetle Biga Hıristiyanları da devşirme oğlan vermezlerdi.

Devşirme kanunu on beşinci asır sonları veya on altıncı asır başlarından itibaren tedrici surette Anadolu'daki Hristiyan tebaaya de teşmil edildi ve on yedinci asırda ise umumi bir şekil aldı. Devşirilen çocukların zıt mıntikalara verilmeleri prensibi de uygulanmakta idi. Böylece Rumeli'den gelen Devşirmeyi, Anadolu ağası ve Anadolu'ndan gelen devşirmeyi de Rumeli ağası Anadolu ve Rumeli'ye sevk ederler ve çiftçilere vererek hizmet ettirirlerdi. Bunların toplandıkları mıntıkların haricine verilmelerinden maksat; aradaki deniz sebebiyle kolayca kaçmamalarını temin idi; bununla beraber içlerinde yine kaçmağa muvaffak olanlar vardı.

Devşirmeler kanun mucibince Hristiyan çocuklarından en asilleri intihap olunurdu. Papaz oğulları da alınırdı. İki çocuğu olandan biri birkaç çocuğu olanın müsait olan en sıhhatlisi ve güzeli seçilirdi. Bir oğlu olanın çocuğu alınmayarak babasının hizmetine bırakılırdı. Alınacak

çocukların orta boylu olmasına dikkat edilirdi. Uzun boylu ve endamı mütenasip olanlar saray için seçilirlerdi. Yahudiler, ticaretle meşgul olduklarından onlardan devşirme alınmazdı. Anası ve babası ölmüş olan çocuğun terbiyesi noksan veya açgözlü olacağından dolayı alınmadığı gibi köy kethüdasının oğlu da köy halkının rezillerinden diye alınmazdı.

Devşirilenin büyük şehir uşağı olmaması, uşaklık gibi hizmetlerde bulunmamış olması, fizik yapı bakımından tam ve yakışıklı olması ana ilkelerdendi. Müslümanlar arasında sadece Bosna'da Hristiyan iken toptan Müslüman olan Fotalardan devşirme alınabilir, ancak, bunlar Bostancı ocağına verilirdi. Trabzonlular Serkeş olduklarından devşirme bölgelerinden çıkarılmış, Malatya, Erzurum, Harput, Diyarbakır bölgeleri ise çok karışık, olduğundan dışta bırakılmıştı. Bazı bölgeleri başka hizmetler yüklendiğinden, Bursa, Kartal, Kadıköy gibi devşirme bölgelerinin dışında bırakılmıştı.

Hristiyan tebaadan alınacak çocukların miktarı; lüzum ve ehemmiyetine göre, Yeniçeri ağası tarafından tesbit olunarak 3,5 ve hatta 7 sene bir ve 10 ile 18 ve bazen de 20 yaş arasındaki gençlerden devşirilirdi. Devşirme alınması hakkındaki kanun ile daha sonra Bosna, Hersek'den de çocuk toplanmıştı. Bu kanun XV. asrın sonlarından itibaren tedrici surette Anadolu'da da tatbik edildi ve daha sonraları orada da umumi bir şekil aldı.

Herhangi bir (devşirme) sürü devlet merkezine, gelince iki, üç gün istirahat ettirilir ve sağ ellerinin şahadet parmağı kaldırılarak kelime-i şehadet getirilip Müslüman olurlardı. Sürüler acemi ocağının da amiri olan Yeniçeri ağasının teftişinden geçerd. Ağa kapısında merdiven başında duran Yeniçeri ağası huzurunda, oğlanlar dikkatli surette muayeneden geçer, içlerinden kanun hilafı sünnetli olup olmadığı acemi ocağı cerrahı tarafından yoklanırdı. Gelen sürü matluba muvafık çıktığı sürede eşkal defterine kaydedilip sünnet edilirler ve ağanın Padişaha arzı üzerine veçhen güzel olanları saray için ayrılır ve gürbüzce olanları da Bostancı ocağına verilir. Mütebaki kısım Anadolu ve Rumeli ağaları vasıtasıyla Anadolu ve Rumeli'deki Türklere muvakkat zaman için satılırdı.

1032h/1622 M ve 1047 h/1636 M. Tarihli iki devşirmelerde bunların artık Türkçeyi ve İslamiyet'i öğrenmek için Türklere verilmediği görülüyor. Eğer bu kayıt doğru ise Rumeli'nin bu tarihlerde oldukça Türkleştiği ve binaenaleyh devşirmeyi, Türklerin ve Çiftçilerin yanlarına vermeğe lüzum kalmadığı zan olunur.

Hülasa, Devşirme işi, Devşirme kanununun aşağıdaki hükümlerine riayet edilerek yapılmakta

- a) Değirilecek oğlanlar 8-20 yaş arasında olacaktır.
- b) Devşirilecek çocuklar sağlıklı fizik yapıları savaşmaya elverişli olacaktır.

- c) Devşirme işleminin belirli bir zamanı yoktur. Devşirme işlemi yeniçeri ocağım besleyen Acemi oğlanlar ve ocağının ihtiyacına göre ve yeniçeri ağasının isteğine göre başlayabilir. İşlemin başlayabilmesi için Padişahın onayı şarttır.
- d) Bir ailenin tek erkek evladı devşirilemez.
- e) Devşirilecek oğlanların bekâr olması şarttır.

B- DEVŞİRMELERİN EĞİTİMİ VE YETİŞTİRİLMESİ

Devşirmeler, h.12.nci asrın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu tarihinde mühim rol oynamışlardır. Hatta denilebilir ki, devletin en büyük mevkileri devşirmeler elinde idi. Anadolu ve bilahare Rumeli’de ekseriyet teşkil eden Türkler topraklarına merbut ve binaenaleyh sipahilikle mümtaz oldukları için hükümet hassaten saray hizmetlerinde kullanılmazlardı. B sebeple Osmanlı ricalini çoğu devşirme usulü ile alınan İslâm ve Osmanlı terbiyesi gören Hristiyan çocuklarından yetişme idi.

Saray işlerinde kullanılacak alımlar yeniçeri ocağı için her sene devşirilen Hristiyan çocuklarının en yakışıklılarından ve gösterişlilerinden seçilirdi.

En sonra “Enderun Ağası” ismini taşıyan bu gençler, ondan önce “İçoğlanı,” İç Ağası” ve ilk zamanlarda ise “Glaman” namı alıyorlardı. Bunlar kıdem ve ehliyetlerine göre sarayın büyük vazifelerine yükseliyorlardı. Acemi oğlanlar ocağından Enderun’a alınacaklar giderek muteber mansıplar ihraz edip devletin ve memleketin siyasi ve içtimai hayatında birer uzuv olacaklarından Enderun’a alınacakları zaman simaları kapı ağası huzurunda kıyafet ilmini bilir bir zata tetkik ettirilir, yüzlerinde sa’d ve meymenet görülenler mektebe alınır, şirret ve fesat görülenler alınmazdı.

Asıl Enderun ağaları ilkin devşirmelerden terbiye edilerek yetişen saraylılardı. Bunlar ilk defa Acemi namını alırlar ve bir Lala’nın emri altına verilirlerdi. Lala koğuşun eskilerinden biri olurdu. Acemisini yetiştirmeye memur edilirdi. Aynı zamanda her Acemi 31 kuruş tahsisat alırdı.

Acemiler lalarına mutlak bir itaat göstermekle mükellef idiler. Lalalar Acemilerine din dersi verirler Arapça ve Farsça okuturlar. İstidadı olanlara silahşörlük, binicilik de talim ederlerdi.

Enderun devletin kadrolarını yetiştiren müessesedir. “Veziriazamlar, Vezirler, Ordu ve Donanma Komutanları, Eyalet Valileri, Beylerbeyleri, Sancak Beyleri, Devletin dış ilişkilerinin mâliyesini ve diğer ütün kurumlarını yönetenler hep bu okullardan yetişenlerdi. Ancak Enderun, Türk olmayanları Türkleştirmek gayesiyle kurulduğu için bu okula Türk gençleri alınmamakta, devşirme suretiyle toplanan Rum, Ermeni, Bulgar, Hırvat, Boşnak, Arnavut, İtalyan gibi unsurlarla savaşlarda esir edilen muhtelif milletlere mensup gençler

kaydolunmaktadır. Böylece Enderun'un kuruluşunu takip eden yıllardan itibaren Osmanlı Devlet Kadroları Türk olmayanlar tarafından doldurulmaya başlanmıştı. Bir süre sonra da yüksek devlet idarecileri arasında Türk'e rastlanmaz olmuştur. Enderun'dan yetişenlerin çoğu gerçek anlamda birer Müslüman da olamamış, ancak yükselmek ve yüksek devlet kademelerinde görev alabilmek için mutaaassıp birer Müslüman gözükmüşlerdir.

Hatta, acemi oğlanlar ocağından başlayıp, Enderun'da devam e-den eğitime rağmen yani Türkleştirmek, İslamlaştırmak faaliyetine rağmen, Enderun'dan yetişenlerin çok büyük bir ekseriyeti Türk milletini hakir görmüş aşağılamış, hakaretlerini yazılı belgeler halinde tarihe intikal ettirmiş, Türk devletine de ihanet etmişlerdir.

Sekiz on yaş ile yirmi yaş arasında evsaf ve kanuni şartlara riayet olunarak devşirilen ve sıkı bir disiplin ile yetiştirilmiş olan Hristiyan çocuklarının (ki aralarında Vardar, Kuman ve Hristiyan Peçenek Türkleri de vardır.) Bir kısmı esas milliyetini unutmamakla beraber yeni girdiğidinde ve Türk kültür ve terbiyesinde yetiştikten sonra talihine göre devlet hizmetlerinin en yüksek mertebesine kadar çıkıyorlardı. Yüksek derecelere kadar çıkamayanlar ise en şerefli ocağ olan Kapıkulu, Piyade ve Süvari ocaklarında hizmet görüyorlar ve orada yine bir takım yüksek mevkiler elde ediyorlardı. Bilhassa on beşinci asır ortalarından itibaren,-yani İstanbul'un fethinden ve Çandarlı ailesinin menkubiyetinden sonra Veziri azamlığa kadar bütün devlet işleri devşirmelere açılmıştır. Bundan sonra bütün devlet işleri 17.nci asrın son yarısına kadar, Karamani Mehmet, Hafız Ahmet vs. gibi mahdut birkaç zat istisna edilecek olursa iki asır zarfında hükümet Reisliği devşirme ve Pençiklilere inhisar eylemiştir; Türk ve İslam Kültürü ve terbiyesiyle yetişen ve bu yeni Müslüman devlet adamlarının arasında Mahmut, Gedik Ahmet, İbrahim, Sokullu Mehmet, Sinan, Ferhat, Lala Mehmet, Kuyucu Murat, Kemankeş Kara Mustafa Paşalar gibi cidden güzel hizmet görmüş olanlar bulunduğu gibi yukarıda da işaret ettiğimiz gibi - Devlete zararları dokunanlar da bilhassa 17.nci asırda az değildi.

Hakikaten Vezir-i azamlar arasında milliyet esasına göre yapılacak bir sınıflandırmada, Türk oldukları kesin olarak bilinen 78 kişi temel kabul edilirse, Osmanlı Türk İmparatorluğunda 78 Türk'e karşı 137 dönme devşirme vezir-i azam görev almış demektir.

Ancak Ermenibeli savaşından (1284) İstanbul'un fethine kadar vezir-i azamlık makamına gelenlerin tümü de Türk olduğuna göre, demek ki Osmanlı Beyliğini önce Osmanlı devleti, sonra da Osmanlı İmparatorluğu haline getiren kudret ve zeka, Türk kudreti, Türk zekasıdır.

Enderun ve Enderun'dan yetişenlerin böylesine çok önem kazanmalarıyla Devşirme usulü kalktıktan sonra, Enderun'a köleler alınmaya başlandığında, birçok vezirler, asilzadeler ve tüccarlar şeref bulmak fikriyle çocuklarını köle diye saraya satıyorlardı.

C- OSMANLI DEVŞİRME SİSTEMİNİN BOZULMASI:

1-) Devşirme Kanununun Uygulamasındaki Durum

Osmanlı devletinin ilk yüzyıllarında bu sistem sınırlı ölçüde faydalı olmuşsa da zamanla devletin karşılaştığı çeşitli mecburiyetler sonunda bu sistem sosyal bir ihtiyaç olarak ortaya çıktı. Devşirme işinde hükümet 17.nci asır başlarına kadar pek titiz davranmıştı; Karamandan Erzurum'a kadar olan mahallin Hıristiyanları Türk, Gürcü ve Türk taifeleri ile mahlut olduğundan dolayı buralardan ya oğlan devşirilmez veya devşirildiği zaman pek dikkatli davrandırdı. Gerçekten daha sonra bu takyidat kaldırılmıştı.

Devşirme sisteminin bozulması onun en kusursuz bir kuruluş haline geldiği yıllara rastlar. Şehzade Mehmet'in sünnet düğününde bazı hünerler gösteren Hıristiyan sanatçıların çocuklarının acemi oğlanlarının yanına katmak istemeleri, Yeniçeri ağası Ferhat ağa (Sonra Sadrazam) direndiği ve görevinden çekildiği halde III. Murat'ın ısrarı üzerine Yusuf ağa tarafından ağa çırağı adıyla anılınca, bu yeni usûl bir yol olmuş ve zamanla bu gedikten uygun olmayan pek çok kişi ocağa girmiştir. Yeniçerilerin evlenmelerine izin verildikten sonra bunların erkek çocuklarının kuloğlu adıyla ocağa alınmaları da kadroları doldurduğundan devşirme ihtiyacı azalmıştır. Böyle olmakla birlikte gittikçe seyrekleşerek on sekizinci yüzyılın ilk çeyreğine kadar devşirme sistemi uygulanmıştır.

Esasen devşirme usulünün hangi tarihe kadar devam ettiğine dair bir vesika zuhur etmemiştir. Yalnız Lehistan'la yapılan Bucaş Muahedesinin (1672) III. ncü maddesinde Podalya'dan bahsedilirken "Devşirme ferman olunursa bunlardan ve reayadan devşirme alınmayan" diye mezkurdur. 1724 de devşirme usulü cari idi. O sene İstanbul'da ilk itfaiye tesis olduğu zaman yeniçeri ocağından Gılman-ı Acemiye yapmak üzere Tulumbacı ocağı vazolunmak için rikab-ı sultaniye sadrazam İbrahim Paşa tarafından terhis yazılmış, ocağın nizamı o surette kabul edilmişti.

En kal'i vesikayı Cevdet Paşanın hazine-i evraktan çıkardığı anlaşılmaktadır. "En son defter h.1160/1747 M. senesine tesadüf eylediğine mebni Hıristiyanlardan bu tarihe kadar asker alındığı müsteban olur.

Bu sistemde ilk radikal değişiklik yapan Yavuz Sultan Selim olmuş, kanun ve teamülün hilafına birdenbire Piri Mehmet Çelebiyi defterdarlıktan vezirliğe sonra veziriazamlığa getirmiştir ki, bunun tepkileri şiddetli olmuş Dukakinzade Ahmed Paşa başta olmak üzere ocaktan yetişenler padişaha karşı bir isyan tertip etmişlerdir.

Bu değişiklik bütününden olmak üzere, Yavuz Sultan Selim devrinde devşirme düzeni yaygınlaşarak yeniçeri birliklerinin sayısı arttırılmıştır. Hatta sarayına aldığı gençleri yetiştirmek için yeni binalar, bir cami, medrese, yatakhane ve mutfaklar yapıldı. “Burası İslam Hayatının bir merkezi ve eski İstanbul dışında büyük çaplı Müslüman yerleşme alanı idi. Böylece devşirme gençleri için gayet hassas bir sınıflandırma ve eğitim düzeni kuruldu.

IV. Murat Zamanında askeri sahada yapılan ıslahat arasında devşirme işine de ehemmiyet verilmiş ve devşirme içine hile katılmamasına dikkat edilmişti. Hatta bu hükümdar, Turnacıbaşı Derviş ağayı sağ kola yani Tuna sahiline, Kazıncız Mustafa ağayı da sol kola (Yunanistan ve Epir havalisi) devşirmeye göndermişti. Padişah bunların arkasından adamlar yollayıp işlerini teftiş ettirmişti.

Devşirme sisteminde kanun üzere yapılması icap eden tekayyüdat 16. ncı asır sonlarına doğru bozularak yavaş yavaş gelişigüzel Hristiyan çocuklarını muayene etmeden veya rüşvet devşirme olarak almışlar. Ve tutulması lazım gelen eşkal deflerine pek ehemmiyet vermemişlerdi; işte bu yüzden ocağa her sınıftan halk ve bu meyanda Müslümanlardan da efrad girmesini ve bir kısım da (ana çırağı) ismiyle ve yeniçeri ağaları himayeleriyle ocağa alındıklarından bu suretle suiistimalin genişlemesine mebni Devşirmenin tatbikine ihtiyaç azalmış ve eski nizam ve kanunlar bozulmuştu..

2- Sistemin Bozulmasında Devşirmelerin Ahlaki Hususiyetlerinin Etkisi

İlk devşirme, Vezir-i azam Mahmut Paşa, “sözde Hz. Muhammed’in dinine sadıkmış gibi görünmesine rağmen hayatının sonuna kadar ilk dinini ve ait olduğu ırkını unutmamış, görevi sırasında karşılaştığı kafirlere karşı, onların kanından olduğundan daima müsamahalı davranmıştır.” İlk devşirme vezir-i azamla birlikte başlayan bu yozlaşma Türk’ten İslam’dan kopma hatta Türk’e İslam’a düşman olma yoğunlaşarak devam etmiş 16.ncı asırda ise devletin bütün kudreti alelade kabiliyetleri olan sultanın kölelerinin eline geçmiştir.

Devşirmelikten yetişen devlet adamlarının yakınlarına, akrabalarına ve unutmamış olduklarını saraylarına tavırlarını birkaç örnekle anlaşılacak şekilde izah etmek zor olmayacaktır. Kanuni devri sadrazamlarından Arnavut Ayaş Paşa’nın, Hristiyanlara uysal hatta taraftar davrandığını yazmaktadır. Yine devşirme Sokullu Mehmet Paşa, öz kardeşi olan Rahip

Makriye ile ilgisini hiç bir zaman kesmemiş hatta onu ipek Ortodoks Patrikliğine getirmekten bile çekinmemiştir.

Bundan başka misaller de vardır. Macaristan'da Lipve Sancağı Beği Mustafa Beğin kendisini ziyaret için Frenkistan'dan kardeşleri gelip görmüşlerdir.. Yine bu cümleden olarak 1064/1626 M. senesinde İran seferine giden Vezir-i azam Halil Paşa, Payas menziline gelince Bağras mevkiinde ordunun istirahati sırasında kendisi akrabalarını görmek üzere köyüne kadar gidip yine orduya avdet eylemişti. Halil Paşa bir ermeni devşirme idi.

Devşirmelerin devlete hakim olmaları sebebiyle Kanuni devrinde İstanbul diplomasisinin üç dil kullandığını belirten Romen tarihçisi YORGA "Ahlaksızlar" dediği devşirmeler için şunları yazmaktadır.

"Birbirine benzemeyen iki Türk cemiyeti ve daha doğrusu Osmanlı cemiyetinin yanında bir Türk cemiyeti vardır. Çobanlık ve Çiftçilikle geçinen eski Türkmenlerin nesline mensup olan bu Türk cemiyeti çalışkan, kanaatkar yaşayan ve atalarının faziletlerini hala idame ettiren cemiyettir. Devlet bünyesinde hakim olan Osmanlı cemiyetinin memlekette ne varsa hepsini zaptedip eline geçirmesi ancak 17.nci asırda Müslüman olabilecek ve bu da yeni bir devşirme tabakasının, kendisine taze bir kan getirip aşılmasına bile hacet kalmadan olacaktır. Her türlü ahlaksızlıklardan ve bilhassa mahkûmiyet ahlaksızlıklarından başka bir şey getirmeyen dönmelemlerle devşirmelerin devlet bünyesine tamamıyla hakimiyetleri işte o zamandır. Bu ahlaksızlıklar menşei itibariyle Hristiyanlıktan çıkmış olmadığı gibi, Rum Yahut, İslav ırkından da çıkmış değildir.

Çünkü gene aynı İslav ve Rum ırkları vaktiyle hürriyetlerine sahip oldukları zamanlarıyla yaşamıyorlar. Ve ahlakçıların gözlerine öyle görünmüyorlardı. Ancak bu ırklar mağlubiyet zilletine düşüp alçaldıktan ve esaret içinde ahlaksızlaştıktan sonra içlerinden Osmanlı İmparatorluğuna paşa olmak isteyen kimseler ihtida etmeğe başlamışlardı. Tabii bu ihtidalar o muhtedilerin mensup oldukları milletlerin Türk hakimiyeti altındaki esaretlerinden mütevellid ahlaklı düşkünlüklerini tamamıyla izaleye kafi bir deva değildir. Osmanlı cemiyeti ile Türk cemiyeti arasında ve doğrusu Osmanlı kavminin mazisine bağlı kalan halk tabakasıyla o tarafların hemen bütün Hristiyanları ırklarından devşirilmiş dönme vezirlerden, Paşalardan ve Beylerbeylerinden mürekkebe olan hakim sınıf arasından çok esaslı bir fark vardır.

Bu devşirmelerin birçoğu Rum ve birçoğu da İslav'dır. Fakat İslav Bulgar cinsinden değil Sırp cinsindedir. Bu hal o dereceyi bulmuştur ki Sultan Süleyman devrinde İstanbul Diplomasisi üç dil kullanmaya başlamıştır. Bu diller, Türkçe Rumca ve Hırvatçadır. Venedik arşivleri İstanbul vs. den gönderilmiş o devrin Rumcasıyla yazılmış siyasi vesikalarla doludur.

Osmanlı devletinin devşirmelerden kurduğu yegane ordusu olan Yeniçeriler, liyakat ve kabiliyetlerinin yoksunluğu gibi ahlaki bakımdan seviyesizlikle ihanete ulaşan bir tablo sergiliyorlardı. Savaş meydanına varıldığı zaman yeniçeriler, gemileri baştanbaşa kara edip savaştan İslam askerlerinin bozguna uğramasına sebep oluyorlardı. Hala Yeniçeri tayfası Padişah ocaklarında 15-20 yıl kaldıkları halde yetiştirilip eğitilmedikleri, gaza erdemlerinin, din ve dindarlığı bilmedikleri için ne Tanrı'dan ve ne de Padişah'tan korkarlar; savaş meydanlarından kaçtıkları zaman dirlik ve baş korkusu yoktur.

1632 Tarihinde kul taifesi türlü fesatlıklar çıkarıp, sonunda azgınlıkları arttı. O sırada kulun gündüz hamamdan peştamal ile çıplak kadın çıkartma, Gulamiye aldıkları gün sultan Mehmed Camiinde tütün içmek, Müslümanların ırzına geçmek, köşelerde açıktan ayak üzere zina ve livata etmek, kan dökmek; evler, saraylar basmak, bayram günlerinde salıncak kurup padişahı ve annesini vezirleri ve divan üyelerini mumlarla salıncağa davet etmek gibi taşkınlıkları; büsbütün artmıştı. Hele kahvehanelerde, meyhanelerde kanun ve emirlere aykırı hareketlerin anlatılamayacak dereceyi bulmuş, ortalıkta dirlik ve düzenlik kalmamıştır.

D-DEVŞİRME VE TÜRK UNSUR ARASINDAKİ MÜNASEBET

Osmanlı İmparatorluğunun geri kalmışlığını inceleyenler ırk ve din ayrılığı gibi tarihi olayların temelini oluşturan çok önemli iki sebebi ısrarla görmek istememiş dikkatsiz bir araştırmacının bile ilgisini çekmesi gereken bu iki temel konuya temas etmekten ısrarla kaçınmışlardır. Oysa Osmanlı Devleti İmparatorluk haline gelişinden yıkılışına kadar birbirleriyle çatışan milliyetçilik hareketlerinin tesirinde kalmış Türklerle Türk olmayanlar arasındaki bu mücadele devlet idarecilerini sürekli olarak etkilemiştir.

Osmanlı Devletinin belkemiği ve temel taşı olan muvazzaf Tımarlı Sipahi kuvveti 17.nci asırdan itibaren ehemmiyet verilmemek yüzünden eski kuvvetini kaybetmişti. Devşirmelerin hakim bir yer almaları, devleti kurmuş olan Türkler hakkında "Etraki bidrak" tabirini darb-ı mesel haline sokmuştu. Osmanlı Hanedanı içinde devşirmelerin işbaşında bulunmalarından yalnız Yavuz Sultan Selim muarız. Fakat işlerin en mühimlerinde hep bunlar bulunduğundan kısa süren saltanatı zamanında Cemaleddin-i Aksarayi ahfadından meşhur Piri Mehmed Paşa'yı Vezir-i azamlıkta bulundurabilmişti.

Devletin yükseliş devri aynı zamanda kader çizgisinin de kırılmasının başlangıcını teşkil edecektir. Öyle ki, İbrahim Paşa denilen bir zatı Mısırda kurduğu eyalet düzeni veya sistemi Memlûkleri dize getirirken, bu defa aynı şahsın Sadrazam olmasıyla durum değişmekte. Bu zat ilk iş olarak yönetici sınıfın politikasında temel bir değişiklik yapmaya yönelmiştir.

Frenk İbrahim Adıyla daha anılan İbrahim Paşa, İkinci Bayezid zamanında İtalya'dan Farga kentinden bir baskın sırasında kaçırılıp Osmanlı yönetimi içine daha küçük yaşlarda girmişti. Türk selefi Piri Mehmed Paşa'nın yerine geçmesi devşirme sınıfının eski Türk soyluları üzerindeki son zaferini belirlemektedir.

Böylece devşirmeler yönetim kadrosunun en tepe noktasını ellerine geçirdikleri bir zamanda Türk soyluların üyeleri Anadolu'daki malikanelerine çekilmek durumunda kalmışlardır Bunlar kimlik arayışı şuurunun baskıları altında merkezî otoriteye karşı çıkışı destekler bir kıvama gelmiş bulunuyorlardı. Celali hareketleri bir diğer anlamda merkezi yönetimde iktidarı elinden kaçıran Türk soylularının, Alevi Türkmen ve Sünni Türkmenlerle işbirliğinin ürünüdür.. 28 EYLÜL 1730'da ortaya çıkan Patrona Halil isyanı da İran'a toprak verilmesini bahane kabul ederek devlete bu defa devşirmelerin başkaldırması olarak bilinir.

1453'ten sonraki Osmanlı İmparatorluğu tarihi; bir bakıma bu devşirmelerle, Türklerin devlete hakim olma mücadelesinin tarihidir. Devşirme-dönme vezirler bu mücadelede genellikle kendileri gibi dönme-devşirme olan üstelik İstanbul Garnizonlarına yerleştirildikleri için de vaziyete derhal hakim olma imkanına sahip bulunan Yeniçerilere dayanmış ve bu askeri gücü kullanarak sürekli ayaklanmalar düzenlemişlerdir.

O devri Tarihçi Hüseyin Hüsamettin Efendi Amasya Tarihi adlı eserinde Karayazıcı ayaklanmasının ideolojisini belirleyen özellikleri şöyle sıralıyor. Toplum yapısına devşirmelerin ve dönmelerin girmesinden beri Türkler, bunlara karşı mücadeleye girmişlerdi. Yıldırım Bayezid'den sonra Sarayda hükümet yöneliminde ve halk arasında meydana gelen krizler ve ayaklanmalarda böyle bir şuurun derin izleri vardır. (Prof. Dr. M. AKDAG'a göre Celali Fetretini de çok eski olan bu mücadelenin bir devamı saymak gerekir... Nitekim Karayazıcı'nın başbuğluğunda toplanan Celaliler, Padişaha, Türklerin de enderuna alınmalarını ve yüksek makamlara atanmalarını kabul ettirmek istiyorlardı.)

Netice olarak diyebiliriz ki bu sistem dejenere olmadan önceki haliyle fevkalade faydalar sağlamıştır. Nitekim Paul Coles, "Hiçbir İmparatorluğun Yabancı gücünü, Osmanlılar kadar kullanmağa muvaffak olamadığını yazmaktadır. Gerçekte devşirme müessesesinin yalnız hanedanı korumak için kurulduğu iddia edilemez. Aksine bu müessese toprak rejimi ve ahi teşkilatı ile yürütülen Türkleştirme-İslamlaştırma politikasını desteklemek ve Türk olmayanların enerjisinden Türk devleti adına istifade etmek için de kurulmuştur.

Ramazan KARAMAN, Osmanlı Devşirme Sistemi, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Şubat –Mart 1991, Sayı 50,51, s.28,24; 18,22.